YU ISSN 0015–8445

FORUM MJESEČNIK RAZREDA ZA KNJIŽEVNOST HRVATSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI

Godište XXX. Knjiga LXII. Broj 11–12. Zagreb, studeni–prosinac 1991.

DEKLARACIJA

Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti o hrvatskom nacionalnom interesu povodom oružanog napadaja na Republiku Hrvatsku

Pred licem i pred savjesti svijeta puna četiri mjeseca odvija se oružani napadaj na Hrvatsku. Taj se napadaj vodi u cilju teritorijalnog osvajanja, a svojim metodama u suprotnosti s osnovnim civilizacijskim normama, ima genocidni karakter uperen protiv hrvatskog naroda u cjelini. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, kao najviša znanstvena i umjetnička ustanova u Republici ističe temeljne činjenice i stavove.

I

Povijest Hrvata počinje doseljenjem na istočni Jadran i njegovo zaleđe na prijelazu iz šestog i sedmog stoljeća. Već od pokrštenja, dovršenog u početku devetog stoljeća, Hrvati ulaze u krug zapadnog kršćanstva i zapadnoeuropskog društva. Imaju svoju državu, u tadašnjim međunarodnim relacijama priznatu vlast, pod knezovima Trpimirom i Branimirom već u devetom stoljeću. Njezina jezgra bila je u kontinentalnom zaleđu gradova Zadra i Splita. Ta kneževina u desetom stoljeću postaje kraljevinom, a u doba svojih vladara Petra Krešimira IV. i Dimitrija Zvonimira (u jedanaestom stoljeću), ta se suverena

država prostirala do rijeke Drave. Svoj identitet sačuvala je i pod hrvatsko–ugarskim vladarima iz kuće Arpadovića od početka dvanaestog stoljeća. Hrvatski je sabor 1. I. 1527. izabrao Ferdinanda Habsburga za svog vladara u teško doba hrvatske povijesti, kad je dalmatinska obala bila zaposjednuta od Mlečana (do 1797), a veliki dio Slavonije i drugih hrvatskih krajeva zaposjednut od Osmanlijskog carstva do 1699. godine.

U takvim nepovoljnim političkim uvjetima etnogeneza hrvatskog naroda morala je imati izrazito težak put. Svijest o zajedničkoj prošlosti i o bitnim zajedničkim elementima kulture nadahnjivala je ponajprije hrvatsko plemstvo i intelektualne krugove, da bi preko Ilirskog pokreta (u prvoj polovici devetnaestog stoljeća), dovela do pune afirmacije hrvatske nacionalne svijesti. Kao izraz te nacionalne svijesti veliku je ulogu imala bogata hrvatska književnost, a s njom i hrvatski književni jezik. Taj je jezik u svojim temeljima trodijalektalan jer su i sva tri njegova narječja – čakavsko, kajkavsko i štokavsko – Hrvati tijekom povijesti upotrebljavali kao književne izraze. Hrvatski narodni preporod afirmirao je i hrvatski književni jezik odnosno onaj hrvatski književni standard, koji je već prethodnim razvitkom bio dosegnut.

Hrvatski sabor djeluje, u skladu sa svojom stoljetnom funkcijom, i kada, kao predstavnik samostalnog hrvatskog političkog identiteta, 1918. godine prekida veze Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije s Kraljevinom Ugarskom i Carevinom Austrijom.

II

Sredinom devetnaestog stoljeća konačno se u Hrvatskoj oblikuje i ideja o kulturnoj, jezičnoj, pa i političkoj zajednici Južnih Slavena. U prvoj prilici da se ova ideja ostvari, ishodom prvog svjetskog rata, tom se cilju pristupa s različitih gledišta u Hrvatskoj i Sloveniji s jedne, a u Srbiji s druge strane. Hrvatska, Slovenija i Bosna i Hercegovina pod vladom Narodnog vijeća Države Slovenaca, Hrvata i Srba – koja je konstituirana nakon raskida veza s Austro–Ugarskom – spremne su na ujedinjenje s Kraljevinom Srbijom, na temelju pune ravnopravnosti u smislu prethodnih političkih sporazuma (Krfska deklaracija 1917, Ženevski sporazum 1918), s tim da o ustrojstvu zajedničke države odluči ustavotvorna skupština. Srbija, naprotiv, smatra novu državu proširenjem Srbije na teret u ratu poražene Austro–Ugarske. Delegacija Narodnog vijeća došla je u Beograd, pa je ujedinjenje u unitarnu državu,

Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, proglašeno odmah 1. XII. 1918, prije konstituante. Taj je čin odobrila Narodna skupština Kraljevine Srbije u prosincu 1920, ali ga nije odobrio Hrvatski sabor, koji nakon 1. XII. 1918. zapravo više nije sazivan.

Taj izvorni nesporazum opteretio je jugoslavensku državu od početka sukobima koji su kulminirali u umorstvu hrvatskih zastupnika u beograskom parlamentu (1928) i u proglašenju kraljeve diktature (1929). U povratku na višestranačko uređenje nakon pobjede udružene opozicije na izborima 1935. i 1938. osnovana je Banovina Hrvatska 1939., kao prvi korak u uspostavljanju nacionalne ravnopravnosti u višenacionalnoj jugoslavenskoj državi.

Drugi svjetski rat doveo je do okupacije Jugoslavije i, u pojedinim dijelovima zemlje, do uspostave kvislinških režima, kao i u drugim europskim zemljama pod okupacijom fašističkih sila. U Hrvatskoj, pošto je vodstvo najjače političke stranke odbilo suradnju s okupatorskim vlastima, dovedena je na vlast skupina ekstremista koja je godinama pripremana u Mađarskoj i Italiji. Ona se vratila pod zaštitom okupacijskih vojski i počinila, uz pomoć okupatora, teške zločine protiv civilnog stanovništva, u prvom redu protiv srpske, židovske i romske pripadnosti, ali i Hrvata. S druge strane, četničke formacije među Srbima doskora su također uspostavile vezu s okupatorima i počinile zločine nad civilnim stanovništvom, osobito hrvatske i muslimanske pripadnosti, ali i nad Srbima. Stanovništvo Hrvatske ustalo je s oružjem protiv okupatora već 1941. godine, tako da je do jeseni 1943. glavni štab narodno-oslobodilačke vojske u Hrvatskoj raspolagao s gotovo 125.000 (61% Hrvata, 28% Srba, 11% ostalih narodnosti; od tada se postotak Hrvata u narodno-oslobodilačkoj vojsci stalno povećava), a krajem 1944. od 500.000 boraca narodno-oslobodilačke vojske Jugoslavije jedna je trećina bila s područja Hrvatske. Za sve to vrijeme na oslobođenim je područjima uspješno djelovala civilna antifašistička vlast, koja je kulminirala u uspostavljanju ratne republike Hrvatske pod ZAVNOH-om uz sudjelovanje predstavnika demokratskih političkih stranaka.

III

Poslije drugog svjetskog rata u Jugoslaviji uspostavljen je jednostranački komunistički režim. U pogledu međunacionalnih odnosa stvorena je federacija formalno ravnopravnih nacionalnih republika. Tijekom ustavnog razvoja te Jugoslavije od 1953., ravnopravnost republika,

kasnije i autonomnih pokrajina, sve je izrazitije naglašavana u ustavnim tekstovima, sve do ustava Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije iz 1974. koji sadrži i stanovite elemente konfederacije (paritet u saveznim tijelima i odlučivanje konsenzusom republika u svim važnijim pitanjima). Ostvarivanje takve ustavne orijentacije na ravnopravnost bilo je bitno ograničeno istostranačkom diktaturom svojstvenoj svim komunističkim režimima.

Kao i u drugim zemljama istočnoeuropskog prostora došlo je 1990. i u pojedinim jugoslavenskim republikama do višestranačkih izbora. Ti su izbori, najprije u Sloveniji i Hrvatskoj, a zatim u Bosni i Hercegovini i Makedoniji doveli na vlast političke stranke s demokratskim programom i ujedno nacionalne orijentacije. Nove su vlasti u Hrvatskoj i Sloveniji predložile da se pođe korak dalje, u smislu ustava Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije iz 1974. i Jugoslavija preuredi na dosljedno konfederativnim temeljima, kao savez suverenih republika. Načelo saveza suverenih republika prihvatile su kasnije i Bosna i Hercegovina i Makedonija (deklaracija Izetbegović–Gligorov). Protivile su mu se Srbija i Crna Gora, u kojima su izbori ostavili na vlasti političare Saveza komunista – pod istim ili promijenjenim imenom. One predlažu također preuređenje Jugoslavije, ali s jačim utjecajem centralnih vlasti.

Republika Hrvatska donijela je svoj Ustav 22. prosinca 1990. godine. Njime se jamči ravnopravnost građana bez obzira na nacionalnost i posebno kolektivna prava pripadnika pojedinih nacionalnih skupina u skladu s međunarodnim pravnim standardima. Međutim, dio nacionalne zajednice Srba u Hrvatskoj odnosio se do te mjere negativno prema novoizabranoj vlasti u ovoj Republici da nije htio sudjelovati u radu Hrvatskog sabora putem svojih predstavnika koje je sam izabrao, već je otišao u izvanparlamentarnu opoziciju, a uskoro, potaknut i podržan još od ranije infiltriranim militantnim agentima iz Srbije, i u oružanu pobunu protiv vlasti Republike, proglasivši hrvatske općine u kojima Srbi predstavljaju većinu stanovništva »Srpskom autonomnom oblasti Krajine« (ukupno 206.896 stanovnika).

IV

Republika Hrvatska ima (1991) 4.760.374 stanovnika. Od toga je 77,9% Hrvata, 12,2% Srba i 9,9% ostalih nacionalnosti. Stanovnici srpske nacionalnosti predstavljaju apsolutnu većinu u općinama Ben-

kovac, Donji Lapac, Dvor na Uni, Glina, Gračac, Hrvatska Kostajnica, Knin, Obrovac, Titova Korenica, Vojnić i Vrginmost, a relativnu većinu u općini Pakrac, dakle u 12 od 115 općina u Hrvatskoj.

Valja upozoriti da u tim općinama Hrvati predstavljaju znatan postotak (na primjer Benkovac 40,09%, Obrovac 33,78%, Pakrac 34,02%). Posebno iznosimo demografske podatke o općinama u Slavoniji i Baranji koji su neposredni cilj agresije: Beli Manastir: Hrvati 19.136, Srbi 12.857, ostali 21.416; Vukovar: Hrvati 30.157, Srbi 25.146, ostali 25.900; Vinkovci: Hrvati 71.260, Srbi 12.782, ostali 11.213; Osijek: Hrvati 90.770, Srbi 28,536, ostali 38.484; Đakovo: Hrvati 45.071, Srbi 2.265, ostali 5.470; Nova Gradiška: Hrvati 42.567, Srbi 11.267, ostali 7.433. U tim je općinama ukupni postotak Srba 18,49%.

Povijesna je činjenica da je stanovništvo Republike Hrvatske, kao i većine drugih republika u Jugoslaviji, složeno u nacionalnom pogledu. Naše je opredjeljenje za punu ravnopravnost građana Hrvatske bez obzira na nacionalnost nezavisno od toga, da li to od nas netko izvan zemlje zahtijeva. Ono je izraz našeg uvjerenja i specifičnosti demografske situacije u Hrvatskoj. Smatramo da je ravnopravnost proces koji ne završava ustavnim jamstvom već se nastavlja i neprestano dalje izgrađuje.

Granice Hrvatske prema Srbiji i Bosni i Hercegovini višestoljetne su povijesne granice, uspostavljene, većim dijelom, nakon rata s Osmanlijskim carstvom 1699. i 1718. U tim je granicama Hrvatska ušla u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca 1918. Nakon drugog svjetskog rata ove su granice nešto izmijenjene prema ustanovljenoj demografskoj situaciji na današnje stanje. Radi se, dakle, o međudržavnim granicama duge povijesne tradicije, a ne o »administrativnim« granicama među pokrajinama. Potrebno je napomenuti da je dobar dio hrvatskog naroda ostao živjeti izvan tih granica.

V

U tijeku 1991. oružane akcije militantnog dijela Srba u Hrvatskoj, dosljedno potpomagane Jugoslavenskom armijom, prerastaju u bezobzirni oružani napad na teritorijalnu cjelokupnost Republike Hrvatske. Po smjeru u kojem se operacije vode može se zaključiti da im je cilj okupacija velikog dijela područja Republike, bez obzira na nacionalni sastav stanovništva na tim područjima, koja obuhvaćaju velikim dijelom i krajeve gdje Srbi ne žive, odnosno gdje predstavljaju manjinu.

KNJIŽNICA
HRVATSKE AKADEMIJE
ZAGREB

Radi se, dakle, o napadačkom ratu Republike Srbije protiv Republike Hrvatske radi osvajanja teritorija. U tom ratu armija postupa s brutalnošću koja je neshvatljiva i neoprostiva, osobito kad to čini armija koja je opremljena i sredstvima Hrvatske i u kojoj su služili časnici i vojnici Hrvati. Napada se tenkovima, artiljerijom, avijacijom i ratnim brodovima na svim frontama koje Republika Hrvatska uspijeva braniti zahvaljujući hrabrosti nedovoljno naoružanih ljudi. Broj mrtvih, ranjenih i invalida raste iz dana u dan.

Uništavaju se i oštećuju nenadoknadivi spomenici kulture. Razara se grad Dubrovnik, jedinstvena urbanističko–arhitektonska cjelina registrirana kod UNESCO–a kao svjetski jedinstveni spomenik kulturne i stvaralačke tradicije sa slojevima arhitekture od petog stoljeća pa nadalje. Uništava se stara jezgra grada Zadra, koja svoju urbanu strukturu nasljeđuje iz vremena rimske antike, a ispunja ju dragocjena ranosrednjovjekovna crkva sv. Donata, romaničke bazilike (sv. Stošija, sv. Krševan i sv. Marija) te ostale romaničke, gotičke, renesansne i barokne palače. Ruši se urbana jezgra srednjovjekovnog grada Šibenika s jedinstvenom gotičko–renesansnom katedralom sv. Jakova. Razara se urbana jezgra grada Karlovca nastala godine 1579. u urbanom konceptu značajnog renesansnog utvrđenog središta s nizovima baroknih javnih objekata, crkava i kurija. Uništava se središnja jezgra grada Osijeka izgrađena početkom osamnaestog stoljeća u tipu europskih utvrda s pravilnom shemom urbane strukture s dragocjenim ansamblom baroknih javnih utilitarnih arhitektonskih objekata. Ruši se stari dio grada Vukovara s jedinstvenom medijevalnom urbanom strukturom ispunjenom reprezentativnim baroknim dvorcem, kurijama i crkvama. U suludom naletu mržnje uništava se daljnji niz istaknutih urbanih sredina i spomenika kulture neprocjenjive kulturno historijske vrijednosti koji obogaćuju riznicu europske stvaralačke prošlosti (Arboretum Trsteno, Sisak, Slavonska Požega i mnogi drugi).

Razaraju se gradovi i sela, uništava gospodarska infrastruktura, civilno stanovništvo ubija i tjera sa svojih ognjišta, dovode u opasnost prirodne rijetkosti poput Plitvičkih jezera, ruše škole, crkve, zdravstvene i socijalne ustanove. Stradalo je više od 400 kulturnih objekata, više od 200 crkava i sakralnih objekata, preko 240 škola, 60 dječjih vrtića, više desetina javnih knjižnica s oko 260.000 knjiga. Drastično se krše elementarne norme čovječnosti opće prihvaćene u civiliziranom svijetu što se očituje u namjernom rušenju zdravstvenih ustanova: bolnica u Osijeku, Vukovaru, Vinkovcima, Karlovcu i Dubrovniku koje su pune ranjenika, bolesne i ranjene djece i bolesnih civila.

S tim u vezi valja posebno istaknuti dramatične događaje etnocidnog protjerivanja stanovnika iz njihovih domova, pa tako danas trpi sve patnje izbjeglištva i progonstva više od 300.000 Hrvata.

VI

Suočeni s bestijalnošću toga napadaja, smatramo potrebnim ponoviti i potvrditi osnovni hrvatski nacionalni interes i pravo hrvatskoga naroda da živi i dalje u svojoj državi, u povijesnim granicama zemlje koja je uvijek bila njegova. Na to prirodno pravo svakog naroda na svijetu poziva se i hrvatski narod.

Stanovništvo Republike Hrvatske je miješano po nacionalnom sastavu. Smatramo da je to prednost jer pruža veće bogatstvo kulturne različitosti i time obogaćuje sredinu. Svi su građani striktno ravnopravni i sve nacionalne skupine imaju posebno pravo na izražavanje svojih nacionalnih obilježja, sve do teritorijalne političke autonomije unutar Republike. Sva ta prava treba neprestano dalje izgrađivati i učvršćivati, pa i pomoću međunarodnih institucija za kontrolu zakonitosti.

Normalna je orijentacija Hrvatske uklapanje u Europu i preko nje u svijet koji sve više postaje jedan. Taj je proces počeo već na mnogo načina. Očekujemo da će nam i Europa pomoći u toj orijentaciji, a osobito u odbijanju oružane agresije kojoj smo izloženi.

Oružana i genocidna agresija obara i mogućnost budućih konfederativnih saveza suverenih država, koji je Hrvatska prva predložila, a većina drugih republika i međunarodna arbitražna tijela prihvatila. Smatramo da je sa svim republikama koje to žele, neophodno uspostaviti ravnopravne veze u obostranom interesu, dok odnosi s onima koji sudjeluju u agresiji na Hrvatsku predstavljaju izdvojen problem. Republika Hrvatska ima pravo na nadoknadu nanijete štete, a za počinjene ratne zločine moraju krivci odgovarati po postojećim međunarodnim normama.

Agresija je poremetila tijekove normalnog demokratskog političkog života u Hrvatskoj, procese kritike i osvrte na pojedine postupke i odluke odgovornih vlasti. U obrani osnovnih nacionalnih interesa u Hrvatskoj nema u ovom trenutku razlike u stavovima među strankama. Stoga je formirana koalicijska vlada u kojoj su zastupljene gotovo sve stranke u Hrvatskom saboru.

Naš nacionalni interes nije u ratu – koji nam je nametnut mimo prava i poštenja – ni u obračunavanju, već u mirnom i što bržem razvoju zemlje i ljudi u njoj.

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti vidi svoju ulogu u ovom času prvenstveno u obrani osnovnih nacionalnih interesa hrvatskoga naroda i u tome da potakne i povezuje, razrađuje i znanstveno utemelji planove obnove Hrvatske i njezina napretka, za njezinu sretniju budućnost.

*

Deklaraciju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti o hrvatskom nacionalnom interesu povodom oružanog napadaja na Republiku Hrvatsku, prihvatilo je Predsjedništvo Hrvatske akademije na sjednici od 12. studenoga 1991. godine.